

MAREN HEGNA

Intellektuelle strebere

Det har vært hevdet at DNA har hatt en anti-intellektuell holdning. Dette er en sannhet med modifikasjoner. På den ene siden har akademikere og intellektuelle alltid vært viktige aktører i partiet. Pionerene Olav Kringen og Oscar Nissen kan begge karakteriseres som intellektuelle. Kyrre Grepp og Edvard Bull var meget sentrale personer i oppbyggingen av partiet. Og som Rune Slagstad beskriver, har noen av de mest sentrale nasjonale strateger i etterkrigstidens DNA vært akademikere og intellektuelle. Jeg kan nevne Kåre Fostervoll og Erik Brofoss.

På den annen side har andelen intellektuelle i partiets øverste styrer og råd vært relativt lav i forhold til i Sverige. I etterkrigstiden har AUF vært en mye viktigere organisasjon m.h.t. rekruttering til partiledelsen, enn for eksempel partiets studenterorganisasjon.¹ Studiet av den særegne gruppen av studenter og akademikere som kalte seg Mot Dag, kan belyse sider ved arbeiderbevegelsens holdning til intellektuelle fra 1920-årene og fram til etterkrigstiden.

Mot Dag

Politisk var organisasjonen Mot Dag fra starten i 1922 underlagt Det norske Ar-

beiderparti, men den hadde som mange andre venstreradikale organisasjoner i mellomkrigstiden problemer med å finne sin plass i det partipolitiske bildet. Samarbeidet med DNA var i en kort periode meget tett, men varte ikke lenge. Mot Dag var en del av Tranmæls flertallsfløy under partisplittelsen i DNA i 1923. Sammen med Tranmæl tok Mot Dag stilling mot fortsatt medlemskap i Den 3. Internasjonale (Komintern). Mot Dags leder Erling Falk, var blant annet medforfatter av *Kristianiaforslaget*², som var Tranmælløyens plattform i striden. Men samarbeidet var ikke entydig godt, og på DNAs landsmøte i november 1923 kom Mot Dag i et motsetningsforhold til Tranmæl og hans tilhengere. Erling Falk ble på landsmøtet lansert som Tranmæls utfordrer til stillingen som redaktør for DNAs hovedorgan. Tranmæl mottok dette forslaget som et angrep på sin posisjon i partiet. I 1925 kom Mot Dag på kant med partiledelsen, og ble etter lengre tids konflikt ekskludert.

Etter noen tid ble Mot Dag medlem av Norges Kommunistparti (NKP), og samarbeidet med sine gamle motstandere fra 1923. Motdagistene rykket raskt inn i partiledelsen. Erling Falk ble leder for NKPs økonomiråd, og benyt-

tet denne stillingen til å plassere motdagister i sentrale posisjoner. Taktikken synes å ha gått ut på å innta de stillinger der motdagistene hadde spesielle fortrinn gjennom sin høye utdannelse. Det gjaldt blant annet å overta redaksjonen av partiets største forum for agitasjon og påvirkning overfor medlemmene, hovedorganet *Norges Kommunistblad*. Alt dette ble av ledende tillitsmenn oppfattet som et forsøk på erobre partiet. Det oppsto så en maktkamp mellom partiformannen Peder Furubotn og Erling Falk, som endte i tap og eksklusjoner for motdagistene.³

Etter eksklusjonen fra NKP var organisasjonen i flere år ikke direkte tilknyttet noe parti. Dette betydde imidlertid ikke at organisasjonen var upolitisk eller lite aktiv. Blant annet organiserte Mot Dag utgivelsen av *Arbeidernes Leksikon*, holdt foredrag rundt om i landet og drev Arbeidernes Aftenskole. Tidsskriftet *Mot Dag* fortsatte også å komme ut, om enn med noe ujevne mellomrom. Først i 1936, etter at Erling Falk var blitt svært svekket av sykdom, gikk Mot Dag inn i forhandlinger med DNA om på ny å bli medlem av partiet. Resultatet ble at organisasjonen oppløste seg, og tidsskriftet Mot Dag gikk inn i DNAs tidsskrift *Det 20de Århundre*.

Mot Dag opplevde altså både å være medlem av DNA og NKP, og å bli ekskludert fra dem begge. Og ikke bare det, i begge partier var motdagister i perioder medlem av de innerste partisirkler. En mulig forklaring på de partiinterne konfliktene er at de oppsto på grunn av Erling Falks personlige ønske om makt. Dette maktaspektet kan vi finne igjen i Mot Dags samarbeid både med DNA og NKP. Men hvorfor ønsket

Erling Falk (1888-1940) var Mot Dags ubestridte leder gjennom alle de år organisasjonen bestod. Falk oppholdt seg i USA i årene 1906-1918, der han deltok i den syndikalistiske bevegelse Industrial Workers of the World. Etter hjemkomsten til Norge sluttet han seg til DNA og ble immatrikulert ved Universitetet i Oslo i 1919. I 1921 tok han initiativet til utgivelsen av tidsskriftet Mot Dag og organiserte omkring dette gruppen med samme navn. Ved partisplittelsen i 1923 fulgte han flertallet, men kom i strid med partiledelsen og ble sammen med gruppen Mot Dag ekskludert av partiet i 1925. Falk var medlem av NKP 1926-28. Han stod siden utenfor partiene, da Arbeiderpartiet ikke hevet eksklusjonen av ham da Mot Dags øvrige medlemmer gikk inn igjen i partiet i 1936.

partiene motdagistene velkommen inn i partiledelsen?

Meget forenklet kan vi si at partiene aksepterte Mot Dag når ledelsen kunne nyttiggjøre seg av dem. Det er ikke tilfeldig at Mot Dags samarbeid med DNA var på sitt tetteste akkurat på det tids-

punktet da partiet sto i en konfliktsituasjon med Komintern. Som ganske fersk i partiet ble Erling Falk sendt til Moskva som leder for en norsk delegasjon. Han skulle tale Tranmællføyens sak. Falk var dreven i diskusjoner og en retorisk mester. Han var også meget god i språk og en sterk teoretiker. Det var formålstjenelig for Tranmæl å ha en slik person med på laget, ikke minst fordi Falk som delegasjonens leder da tok den verste støyten hvis det skulle gå galt. Falk var som intellektuell og ny i partiet en outsider som kunne forkastes når striden var over.

Vi kan også finne årsaken til Mot Dags samarbeid med NKP i Komintern, om enn på en ganske annen måte. En politisk høyredreining i Komintern på denne tiden førte til at den fløyen i NKP som ønsket å samarbeide med Erling Falk og Mot Dag fikk ekstra styrke. Falk på sin side hadde et ønske om at venstresiden i DNA skulle slutte seg til NKP, og dette var i flukt med Kominterns politikk. En storstillet samlingskampanje ble iverksatt, mye på bakgrunn av Falks taktikk. Falks deltagelse var blant annet muliggjort av Kominterns anerkjennelse av hans egenskaper som teoretiker.

Samlingskampanjen slo imidlertid feil. Samtidig skjedde det en ny kursendring i Komintern. Dette ga NKPs leder Peder Furubotn de argumentene han trengte for å ta opp kampen med Falk om partiets reelle ledelse.

Kulturforskjeller

Erling Falk var, gjennom hele Mot Dags periode, organisasjonens ubestridte leder. Han satte sitt preg på hele organisa-

sjonen fra begynnelse til slutt, og uten Erling Falk ville det ikke ha eksistert noe Mot Dag. Falk ble på mange vis oppfattet som identisk med organisasjonen Mot Dag, ikke bare utenfra, men også av medlemmene⁴. Hans rolle var så knyttet til organisasjonen at de to ikke kunne eksistere uten hverandre. En konflikt eller personlige samarbeidsvansker med Falk ville dermed gjøre det svært vanskelig å samarbeide med resten av organisasjonen. Utad virket Mot Dag som én stemme, og kildene fortelle sjelden om konflikter innad i organisasjonen.

Som vi har sett utfordret Falk Tranmæls posisjon direkte i forsøket på å overta redaksjonen av *Arbeiderbladet*. Tranmæl fikk etter dette et meget anstrengt forhold til Falk. Men samarbeidsproblemene mellom Tranmæl og Falk bunnet ikke bare i såret stolthet. De hadde blant annet oppstått på grunn av store kulturforskjeller.

En av årsakene var at en av Tranmæls viktigste fanesaker var avholdssaken. Tranmæl hadde selv vokst opp i nær tilknytning til en Godtemplar-losje, og så dette arbeidet som svært viktig. Falk på sin side kunne nok se fornuften i å jobbe for avholdenhet blant arbeiderne, men derifra og til å selv være avholdende var et langt skritt. Tvert i mot, når motdagistene samlet seg var det ublandet whisky i glassene. Allerede under turen til Moskva i juni-juli 1923 var denne forskjellen mellom de to merkbare.⁵

Mange i partiet syntes nok også at motdagistene var arrogante. De fleste motdagistene kom fra bedre hjem, og de hadde alle høyere utdanning. De skrev, snakket og teoretiserte på en an-

nen måte en mange av de andre i partiledelsen. Det som ble oppfattet som arrogant, hadde nok i høy grad utspring i denne kulturforskjellen. Tranmæl hadde selv liten formell utdanning, og hadde arbeiderbakgrunn. Men den viktigste årsaken til konflikten med Tranmæl var nok ikke hvordan organisasjonen ble oppfattet. Det var istedet hvordan organisasjonen oppfattet seg selv, og sin rolle som intellektuelle i arbeiderbevegelsen.

Kritiske intellektuelle

Historisk har mange intellektuelle hjulpet til å bygge opp arbeiderbevegelsen, i Norge og internasjonalt. I kraft av sin utdanning og kunnskap har intellektu-

elle kunnet formidle teorier og argumenter til partiledelsen. Slik ble det skapt et ideologisk hegemoni bygget på ideer som bevegelsen kunne samle seg rundt. Men intellektuelle har også hatt en tendens til å komme i konflikt med ledelsen. De intellektuelle har nemlig også besittet kunnskap til å argumentere mot ledelsen, når de syntes denne valgte feil. Slik har de intellektuelle hatt en tendens til å støtte opposisjonen i partiet, og bidratt til konflikter.⁶

For de intellektuelle sto valget mellom å hjelpe til å nå de mål ledelsen framsatte, eller å argumentere for egne mål. Hvilken posisjon de inntok varierende. Likeledes kunne motivene for å inn ta den valgte posisjonen være flere.

I Norge kunne vi nettopp se to slike

Blant mange kjente ansikter på DNA's landstyremøte i september 1923 finner vi også Erling Falk (nr. 4 fra h. i 3. rekke) og Edvard Bull (nr. 3 fra v. i 2. rekke), representanter for henholdsvis den kritiske og den tjenende retning blant de intellektuelle i partiet.

retninger i forholdet mellom intellektuelle og arbeiderpartiet. Den ene besto av intellektuelle som var langvarige medlemmer av DNA. De viktigste i så måte var nok Kyrre Grepp og Edvard Bull. Den siste ble partiets fremste teoretiker, og en av Martin Tranmæls viktigste samarbeidspartnere. For å forenkle det hele har jeg valgt å la Edvard Bull representere den ene retningen.

Den andre retningen besto av de intellektuelle som samlet seg rundt tidsskriftet *Mot Dag* i perioden 1921-36. Når det gjelder *Mot Dag* velger jeg å se organisasjonen som en helhet. Den var imidlertid utgått fra lederen Erling Falk, og han vil derfor enkelte ganger komme i fokus som selvstendig person.

De to retningene hadde grunnleggende forskjellige oppfatninger om en rekke saker. Disse forskjellene skulle blant annet få store følger for hvordan de som intellektuelle forholdt seg til partiet, arbeiderklassen og arbeiderbevegelsen. Som stikkord kan vi kalle retningene den tjenende, representert ved Edv. Bull og den kritiske, representert ved *Mot Dag*.

I artikkelen «*Mot Dag*» tok tidsskriftet ved samme navn i 1921 opp forholdet til arbeideren. I motsetning til det vi for eksempel så blant akademikere på 1970-tallet, ønsket ikke motdagistene å «sjølproletarisere seg». De så på seg selv som noe annet enn arbeidere, og ville ikke fornekte sin bakgrunn. Det var nettopp i egenskap av å være akademikere at motdagistene hadde noe å tilby bevegelsen.

Naar vi møter en gammel utslitt arbeider paa hans vei hjem fra fabrikk, har vi ikke medlidenhet med ham. Vi skammer oss overfor ham. Vi rødmer over aa ha tilhørt

overklassen, over aa ha levd høit paa andres ulykke. Men vi lar oss ikke overvelde av en missforstaatt sentimentalitet. Vi gaar ikke hen og trekker i arbeidsklær for aa søke ydmykt kroppsarbeide. Vi blir hvor vi er.⁷

Men selv om motdagistene kunne være ydmyke overfor arbeideren, var de ikke ydmyke overfor partiet. *Mot Dag* så det istedet som sin fremste oppgave å kritisere partiet, å rettlede det og dets ledere.

Den ungdom som staar bak dette blad, bestaar ikke av ungdom fra det praktiske liv. Vi selv har ikke krav paa at tilrettelegge, hvorledes man skal ta fat paa det byggende arbeide og de byggende planer. Vi vil kun peke paa hvad vi tror er veien.⁸

Med en slik holdning oppsto det fort konflikter, særlig ettersom motdagistene framførte sin kritikk offentlig. Deres forum var ikke de lukkede partiorganer, men tidsskrifter og dagspressen. Dette virket svært provoserende på mange partifolk som mente at uenigheter skulle diskuteres og oppklares innad i partiet. *Mot Dag* ble sett på som ikke-lojal overfor partiledelsen og mot partiets strategier. Motdagistene var istedet lojale overfor sin egen organisasjon og sitt eget mål.

Heller ikke overfor Komintern var motdagistene redde for å kritisere strategiene. *Mot Dags* forhold til de norske partiene, og til ledelsen i Komintern har dermed visse likhetstrekk. Falks grunnlag for å bryte med Komintern i 1923 var ikke en egentlig motstand mot medlemskap i Internasjonalesen. Det var en motstand mot å underkaste seg Internasjonalesens beslutninger. Slik *Mot Dag* så det, handlet Internasjonalesen på grunnlag av erfaringer fra den russiske revo-

lusjon, og ikke på den vesteuropeiske virkelighet. De to var ikke sammenlignbare, og dette førte til at Komintern i Mot Dags øyne trakk feilaktige konklusjoner og veivalg.

Tjeneren

Som nevnt var Edvard Bull en av Tranmæls nærmeste samarbeidspartnere.⁹ Denne posisjonen hadde han gjennom både partisplittelsen i 1923 og i samlingen av DNA og Norges Sosialdemokratiske Arbeiderparti (NSA) i 1927. Han var redaktør av partiets tidsskrift *Det 20de Århundre* og viseformann i partiet etter samlingen. Han var også mannen bak den radikale tiltredelseserklæringen som felte Hornsruds regjering i 1928. Selv om partiet gikk mer og mer i sosialdemokratisk retning, var han lojal til partiledelsen, en flittig skribent og teoretiker fram til sin død i 1932.

Selv om Bulls politiske holdninger selvfølgelig endret seg noe ettersom verdenssituasjonen endret seg, er det visse ting som besto gjennom hele perioden. Den viktigste i sammenligningen med *Mot Dag* er at han så sine, og partiledelsens, interesser som underordnet arbeiderklassens.

I artikkelen *Arbeiderklassen i de tre nordiske land* nevnte han hvor viktig de intellektuelles rolle hadde vært for den norske arbeiderbevegelse, spesielt i forhold til radikaliseringsen av partiet i 1918.

Ikke saa aa forstaa at de likefrem har behersket bevægelsen; den avgjørende makt har alltid ligget hos arbeiderklassen selv og de ledere som er utgaat av den. Men akademikerne har git den norske arbeiderbevægelse

Edvard Bull (1881-1932) var i sin tid Arbeiderpartiets fremste teoretiker. Han tilhørte venstrefløyen i partiet og var en av Tranmæls nærmeste samarbeidspartnere. Bull tok doktorgraden i 1912 og ble professor i historie i 1917. Året etter ble han redaktør for partiets tidsskrift *Det 20de Århundre*. I 1923 ble han valgt til viseformann i partiet, et verv han også beholdt etter partisammenslutningen i 1927. Han var utenriksminister i Hornsruds regjering i 1928, og forfattet tiltredelseserklæringen som regjeringen ble felt på. Bull spilte også en ledende rolle i radikaliseringsen av DNA's program på landsmøtet i 1930.

sen et teoretisk innslag og en tilbøielighet til konsekvens[...]»¹⁰

Det er tydelig at Bull her vurderte akademikernes innsats som positiv. Men han poengterte også det jeg vil si er karakteristisk for Bulls posisjon, at akademikerne har hjulpet bevægelsen, men

har ikke behersket eller ledet den. Også i *Kristianiaforslaget* kom dette til uttrykk, i utsagnet om at man ved besittelsen av tillitsverv alltid burde «ha for øye at ledelsen skal ligge hos arbeiderne selv og ikke hos intellektuelle og halvintellektuelle»¹¹ Dette avsnittet stammet sannsynligvis fra Bull selv.

Bulls standpunkt kom både til uttrykk i flere av hans skrivelser fra 1923 og i Hornsrud-regjeringens tiltredelseserklæring. Arbeiderpartiet skulle ikke være et rent kommunistisk parti, slik Moskvotesene syntes å diktere. Heller ikke skulle partiet satse på en parlamentarisk vei til makten. Istedet skulle Arbeiderpartiet være et masseparti, der ledelsens makt til en hver tid skulle være basert på arbeidernes tillit. «Vi vet meget vel at i enhver organisation blir det snart de arbeidsvilligste og de mest bevisste som faar makten; men det er og skal være en magt som bygger paa den tillid alle de andre gir den, ikke paa en stilling som gir ret til aa kommandere.»¹²

Eliteorganisasjon eller masseparti?

En av de teoretiske hovedmotsetningene mellom Edvard Bull og Mot Dag var altså forholdet til partiet. Denne motsetningen viste seg også i deres respektive oppfatninger om hvordan partiet skulle fungere. Skulle det være et masseparti, eller en strengt hierarkisk organisasjon med en liten elite som ledelse?

Bull ønsket at DNA skulle beholde karakteren av et masseparti. Derfor gikk han imot Moskvotesenes forbud mot fagforeningenes kollektive med-

lemsskap i partiet. For å bli et masseparti måtte ikke DNA miste forbindelsen med fagbevegelsen. Alle arbeidere måtte være med, hele klassen måtte være konsolidert og enige om veien og målet. Denne enigheten skulle man oppnå gjennom agitasjons- og opplysningsarbeid.

Vort norske parti er et masseparti, vi er ikke og vil ikke være en liten sekt, vi vil netop være et arbeiderparti, et parti for hele arbeiderklassen, og vi kan og vil ikke oppgi den organisatoriske forbindelsen med fagforeningene, som netop sikrer os taket paa masserne. Men derav følger at vi ikke kan bli et renlivet kommunistparti i den forstand Moskva-beslutningene kræver. Den norske arbeiderklasse er ikke i sin helhet kommunistisk, det vil end nu kræves baade et langt agitasjons- og oplysningsarbeide og en alvorlig økonomiske kriseperiode, før vi er kommet saa langt.¹³

I artikkelen «Et kommunistisk parti» tok Mot Dag for seg sitt syn på organiseringen av arbeiderbevegelsen. Artikkelen krevde opphevelse av fagforeningenes kollektive medlemskap i Arbeiderpartiet. Gjennom denne ordningen fikk partiet i følge Mot Dag medlemmer som ikke egentlig støttet partiets politikk. Dette gjorde partiet mindre slagkraftig. Alle medlemmene burde tilhøre partiet etter et personlig ønske. Vilje til å ofre tid og arbeid for partiet var også påkrevet.

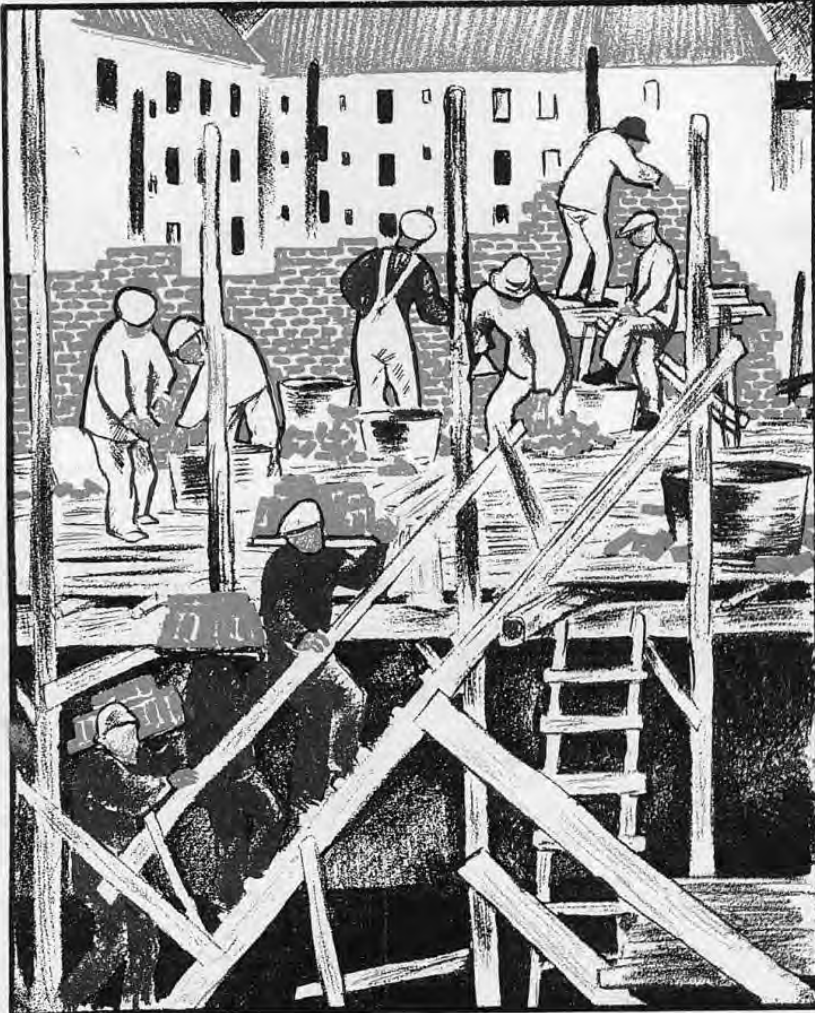
Et slikt parti vil bli fåtallig og det vil være hårdt og byrdefult å være medlem av det, men bygges det opp på den riktige måte, så vil det uten vanskelighet beholde en sikker lederstilling innenfor den norske arbeiderklasse og arbeidernes organisasjoner.[...] Det ville ha makt, men ikke vekke nid fordi det ville stå åpent for hver mann som evnet og var villig til å fylle dets krav. Det ville til-

MOT DAG

2. aarg. Nr. 18

14. oktober 1922

Pris 50 øre

John Maynard Keynes: Er en løsning av erstatningsspørsmålet mulig
Maxim Gorki: De intellektuelle og den russiske revolusjon
Viggo Hansteen: Akademikerne og arbeiderbevegelsen

trekke det beste og frastøte det sletteste, fordi det stiller høye krav og på legger tunge forpliktelser på sine egne medlemmer og gir rettighetene til andre.¹⁴

Det kommunistiske parti som Mot Dag her skisserte skulle ikke være den eneste organisasjon som ivaretok arbeidernes interesser. Man ville ha behov for organer som tok hånd om arbeidernes felles lønnskamp. Heller ikke skulle Det norske Arbeiderparti ødelegges før man bygget opp det nye partiet. Arbeiderpartiet ville bestå parallelt, som en ren valgenhet. Men medlemmene i det nye partiet skulle være spesielt bevisste og arbeidsomme mennesker.

Det er enkelt å her se likhetene til Mot Dags egen organisasjon. Å være medlem i Mot Dag innebar spesielle forpliktelser. Formelt sett besto disse i krav om i oppmøteplikt og arbeidsplikt. Uformelt var det også krav om at medlemmene skulle vie seg helt til organisasjonen, noe som blant annet innebar å gi avkall på å stifte familie og å ha private formuer. Alle midler ut over det medlemmene trengte til livets opphold, skulle gå inn i organisasjonens drift. Det var kun de mest offervillige mennesker som fikk anledning til å bli medlemmer av organisasjonen. Dermed ble heller ikke Mot Dags medlemsmasse noensinne særlig stor. Erling Falk og ledelsen i Mot Dag forlangte i så måte den samme, eller strengere, lojalitet av sine egne medlemmer som DNA forlangte av motdagistene.

Som vi har sett mente Edvard Bull på sin side at Arbeiderpartiet burde være et masseparti, med en organisatorisk forbindelse med fagforeningene i bunn. Dette standpunktet var i konflikt med Moskvatesene, og en av grunnene til at Arbeiderpartiet gikk ut av Komintern i 1923. Selv om Mot Dag og Bull sto på samme side i konflikten med Komintern var det faktisk allerede i 1922 en åpenbar motsetning mellom motdagistene og Bull i dette spørsmålet. Mot Dag ville ikke bygge opp et masseparti, men et kaderparti. Ved å forsøke å bygge opp et slikt eliteparti, gjorde samtidig Mot Dag noe av det verste man kan gjøre i et politisk, slagkraftig parti. De bygget opp en fraksjon i opposisjon til ledelsen.

Mot Dags mål

Det kan være mange årsaker til at Mot Dag foretok valg som satte organisasjonen i opposisjon til ledelsen i DNA. Jeg vil derfor se litt på hva Mot Dag selv ville med organisasjonen sin.

I organisasjonens programartikler fra hele perioden er det enkelte oppgaver som sto fram. Det første var opplysningsarbeidet rettet mot arbeiderne selv.¹⁵ Det andre var arbeidet for å få de intellektuelle, akademikerne, til å samle seg om arbeiderbevegelsen.¹⁶ Det tredje var arbeidet for å danne en revolusjonær kommunistisk organisasjon i Norge.¹⁷ Det fjerde var, tro det eller ei, ar-

Til venstre: Bygningsarbeidere på forsiden av Mot Dags oktobernummer i 1922, tegnet av Anton Hansen. Tidsskriftet hadde fra starten av undertittelen "Akademisk tidsskrift", noe som snart ble endret til "Tidsskrift for arbeidere og studenter" og noe senere til "Tidsskrift for arbeidere og akademikere". Men allerede i 1923 forsvinner arbeiderne igjen fra bladets tittel.

ARBEIDERNES AFTENSKOLE

**Møte torsdag 25. oktober
kl. 8 i Storgaten 12 VIII**

1. Foredrag av dr. Nic Hoel:
"KVINNEN I SOVJETUNIONEN"
2. Oplæsning av Jakob Sande.
3. Redegjørelse for undervisningen.
4. Inntegning av medlemmer til skolens kurser.
5. Kåseri med lysbilleder av E. Schreiner: "Spiritismen avslørt av dens tilhengere".

Annonse for den motdagistiske Arbeidernes Aftenskole fra 1934. Skolen sto i direkte konkurranse med DNAs egen skole.

beidet med å samle arbeiderklassen i ett parti. Organisasjonen arbeidet med disse fire sakene parallelt gjennom hele perioden. Imidlertid kunne arbeidet for et mål virke til hinder for arbeidet for et annet. For eksempel motarbeidet DNA flere av Mot Dags forskjellige prosjekter på grunn av organisasjonens stridigheter med partiet. Den motdagistiske Arbeidernes Aftenskole sto i direkte konkurranse med DNAs skole, og Mot Dag ble også offentlig bekjempet i partiets tidsskrifter og aviser.

Når det gjaldt arbeidet overfor akademikerne, dominerte Mot Dag de radikale studentene ved Universitetet i Oslo. Men også her førte mangelen på samarbeid med partiet til splittelse. Den partiuavhengige organisasjonen Clarté, ønsket å være en åpen og fri, radikal organisasjon, med deltagere fra forskjellige partier. Dette ble vanskelig gjort av at DNA nektet sine partitro studenter å delta. Det som kunne vært en rekrutte-

ringsorganisasjon for begge gruppene, ble i stedet assosiert med, og kontrollert av, Mot Dag.

Arbeidet for å samle arbeiderklassen i ett parti, ble også vanskelig gjort. For det første baserte Mot Dag ikke sin revolusjonsteori på massepartiet på samme måte som Bull og Tranmæl gjorde det. For det andre bidro Mot Dags handlinger i seg selv til å splitte bevegelsen. Men til tross for de åpenbare konfliktene i arbeiderbevegelsen, var det hele tiden ett uttalt mål hos Mot Dag å samle den. Samtidig som Mot Dag ville være fri til å kritisere både DNA og NKP, innså motdagistene at det ikke var formålstjenlig at partiene brukte kreftene på å motarbeide hverandre. Mot Dags samarbeid med NKP ble derfor i hovedsak basert på arbeid for å samle arbeiderbevegelsen i ett parti. Blant annet ble et såkalt Labour-party lansert, der fagbevegelsen og alle tre arbeiderpartiene med sine forskjellige internasjonale forbindelser kunne samle seg. Dette ville vært i henhold til Mot Dags revolusjonsteori, forutsatt at det samtidig ble stiftet et lite, handlekraftig parti eller en ledelsesgruppe som kunne lede massene og stake ut kursen. Alle Mot Dags samlingsforsøk mislyktes imidlertid, og bidro bare til å øke avstanden mellom Mot Dag og Arbeiderpartiet.

Ut i fra dette kan vi si at motdagistenes holdning til partiet var uproduktiv i forhold til både ønsket om å rekruttere akademikere og til ønsket om å opplyse arbeiderne. Da Mot Dag opptrådte lite lojalt, og opererte innenfor DNA som en lukket fraksjon i opposisjon til ledelsen, ble organisasjonen ekskludert. Ikke bare fra DNA, men noen år senere

Arbeidernes Leksikon ble planlagt i 1930 og utkom med sine første hefter i 1931. Gjennom Trond Hegna ble flere medarbeidere fra Mot Dag trukket med, og fra 1932 overtok Mot Dag hele det redaksjonelle ansvar for verket. Bildet viser to av medlemmene av leksikongruppa, Trond Hegna (t.v.) og Carsten Boysen i arbeid på Dorr ved Minnesund sommeren 1933.

også fra NKP. Vi kan hevde at parti-medlemskapene opphørte mot Mot Dags vilje, ettersom organisasjonen i begge tilfeller ble ekskludert av partiet. Men man kan altså si at Mot Dag selv fremprovoserte eksklusjonene ved sin adferd.

Kritikerne blir tjenere

Det skulle ta svært lang tid før Mot Dag igjen kunne bli medlem av noe parti. Først da Erling Falk ble svært svekket av sykdom ble problemstillingen igjen aktuell. Tranmæl hadde motsatt seg at organisasjonen kunne bli medlem av

DNA så lenge Falk fremdeles var leder. Sykdommen ble muligens den unnskyldningen motdagistene trengte for å avsette ham, oppløse organisasjonen og gå inn i Arbeiderpartiet. Motdagistenes begrunnelse var at de som intellektuelle kunne gjøre en innsats for arbeiderbevegelsen. Dette er overens med Mot Dags uttalelser gjennom hele perioden. Forskjellen lå i at de nå så det som nødvendig å være medlem av partiet for å kunne bidra. Mens det tidligere het at «det virkelige arbeid [...] foregaar i virkeligheten utenfor de tre partier. Derfor vil en aktiv gruppe kunne gjøre meget uavhengig av de tre politiske arbeiderpartier.»¹⁸ het det altså nå at

En bred sosialistisk massebevegelse blant de intellektuelle må søke samarbeid med de store arbeiderorganisasjoner og også på dette felt er en organisatorisk samling en forutsetning for varige resultater. De intellektuelle som virkelig går opp i bevegelsen vil kunne gjøre en stor insats i dens indre liv.¹⁹

Den uttalte årsaken til at organisasjonen nå var villig til å samarbeide var nasjonalsosialismens fremmarsj i Norge og Europa. Samtidig ble det nok tydelig for de fleste at noen umiddelbar revolusjonær situasjon neppe var å vente. Det var ikke lenger behov for en enhetlig gruppe som kunne lede arbeiderbevegelsen. Det var isteden behov for en samlet bevegelse som kunne demme opp for de høyrekreftene som fikk gjennomslag også her i landet. Det er ikke utenkelig at den endrede verdenssituasjonen falt sammen med et behov også hos motdagistene for å etablere mer stabile liv, stifte familie etc. De eldste medlemmene nærmet seg nå førti år.

Hva som var partiledelsens begrunnelse for å ønske motdagistene tilbake i partiet kan det bare spekuleres i. Trolig hadde det sammenheng med at DNA nå var i regjeringssposisjon. Det var behov for eksperter i embedsverket som sympatiserte med Arbeiderpartiet. I slike stillinger rykket også motdagistene inn. Imidlertid ble det få motdagister som fikk plass i høyere organer innad i partiet. Hvis motdagistene fremdeles hadde et maktønske og planer om å overta partiledelsen, oppnådde de altså ikke dette.

Partiet forsøkte på forskjellige måter å sikre seg mot at motdagistene på ny skulle danne en lukket fraksjon. I tillegg til å forlange at hele organisasjonen skulle løse seg opp, ble det stilt krav om

at de fleste medlemmene skulle tilsluttes partiet gjennom et partilag. De som da ikke var medlem av en profesjonsforening, ble medlem gjennom laget som var nærmest deres bosted.

I stedet for Mot Dag ble det etter hvert dannet en ny organisasjon med meget løs struktur. Den kalte seg opprinnelig Sosialistiske intellektuelle av DNA, men skiftet ganske fort navn til Sosialistiske åndsarbeidere av DNA. Åndsarbeider-navnet ble trolig brukt for å innlemme alle akademikere, teknikere, gymasiaster og andre høyere utdannede. Det ble også uttalt av motdagisten Trond Hegna at «intellektuell er et uheldig navn [som] omgis med

**STORT
FELLESMØTE**

“ **Sosialistiske
intellektuelle**

Torsdag 15. oktober kl. 20 i Ingeniørenes hus.

Program:

1. Tale av D. H. A. Joemann Oscar Tjøp
2. Professor Jakob Sverdrup: „Sosialismen og videnskapen“.
3. Kunstnerisk underholdning ved skuespillerinnen Lulu Ziegler.
4. Journalist Trond Hegna: „Sosialismen og våre kulturelle tradisjoner“.
5. Oplæsning av forfatteren Nordahl Grieg.

Plakat for fellesmøte av Sosialistiske Intellektuelle av DNA fra 1936. Bak navnet skjulte seg en slags felleskomité for rekke organisasjoner innenfor forskjellige fagområder, alle med partimessig tilknytning til DNA. Høsten 1937 ble det fastsatt nye organisatoriske retningslinjer for arbeidet, og den nye samarbeidskomiteen fikk navnet Sosialistiske Åndsarbeidere av DNA.

mystikk.»²⁰ Foreningen hadde representanter fra forskjellige sosialistiske organisasjoner der akademikere, eller åndsarbeidere, var representert. I tillegg var DNA, Oslo Arbeiderparti, AUF, AOF og redaksjonen av Arbeiderpartiets tidsskrift representert i styret²¹. Organisasjonen kunne dermed ikke brukes som en basis for fraksjonsvirksomhet slik Mot Dag hadde vært. Det ble heller ikke stillet spesielle krav til medlemmene, annet en partimedlemskap og medlemskap i en av de tilknyttede akademiker- eller tekniske foreninger.

Også etter krigen fortsatte motdagister å organisere studenter, akademikere og intellektuelle. Sosialistiske åndsarbeidere av DNA fortsatte sin virksomhet med Aake Anker Ording som formann i samarbeidskomiteen. På initiativ fra blant annet motdagistene Ording og Torolf Elster ble det i 1945 arbeidet med å danne et nytt tidsskrift for idédebatt. Elster ble av flere foreslått som redaktør, muligens fordi enkelte ønsket å fjerne ham fra stillingen som utenriksmedarbeider i *Arbeiderbladet*.²² Det skulle imidlertid ta lang tid før noe virkelig kom i gang. I følge Arne Støle var var en av grunnen til utsettelsen av tidsskriftet at enkelte partimedlemmer så for seg at dette kunne føre til opprettelsen av et nytt Mot Dag.²³

Omtrent samtidig ble det også forsøkt å gjenoprette Clarté, eller Forum som det hadde hett i tiden umiddelbart før krigen. Argumentasjonen for et nytt Clarté var blant annet å øke Arbeiderpartiets rekrutteringsgrunnlag blant unge akademikere og intellektuelle. DNAs egen studenterorganisasjon, Sosialistisk studenterlag, hadde på denne tiden lav oppslutning. Det var også nå for

første gang siden 1930 et konservativt styre i Studentersamfundet.

Det ble imidlertid også framholdt at et mål for opprettelsen av Clarté var å gjenopprette kontakten mellom de unge og de eldre akademikerne. Denne kontakten hadde blitt brutt i Sosialistisk studenterlag, fordi «de eldre [...] ikke har villet delta i debatten i partiforeningene.»²⁴ Behovet for en idédebatt blandt de intellektuelle, ble også fremhevet. Dette var spesielt viktig for de unge akademikere som nå var rotløse og som ikke hadde fått noen skikkelig «politisk oppdragelse og erfaring».²⁵ I tilknytning til organisasjonen ble det fremmet forslag om å stifte et nytt tidsskrift.

Clarté ble behørig diskutert i Sosialistiske åndsarbeidere av DNA, men forslaget kom aldri opp i Arbeiderpartiets sentralstyre. Innen kort tid ble endelig DNAs nye tidsskrift, *Kontakt*, opprettet med Elster som redaktør. Selv om tidsskriftets artikler, særlig når det gjaldt utenrikspolitikken, vakte tidvis sterke reaksjoner, utviklet det seg aldri som en basis for en ny kritisk fraksjon innad i partiet.

Enkelte motdagister gjorde seg imidlertid bemerket i DNA også i etterkrigstiden. Aake Anker Ording hadde en periode plass på partikontoret, Trygve Friis Bull og Trond Hegna ble innvalgt på Stortinget. Hegna var sågar leder for finanskomiteen på Stortinget i en årrekke, og sto bak hele 12 statsbudsjetter. Andre motdagister fikk stillinger som ikke var direkte knyttet til partiet, men som var viktige posisjoner. Eksempler på dette var Karl Evang som fikk stillingen som helsedirektør og Torolf Elster som ble kringkastingssjef.

Konklusjon?

Det er ingen åpenbar grunn til å hevde at Arbeiderpartiet generelt skal ha hatt en anti-intellektuell holdning. Som nevnt har det gjennom hele perioden vært intellektuelle som har gjort seg bemerket i partiets innerste kretser. En eventuell skepsis mot intellektuelle besto i en redsel for at partiet skulle miste karakteren av å være et masseparti. Denne holdningen hadde basis i en større motsetning mellom to utbredte revolusjonsteorier i samtiden. Selv en av partiets egne intellektuelle mente at arbeiderklassen ikke ville tjene på å la seg lede av intellektuelle.

Det er imidlertid rimelig å anta at partiets holdning til intellektuelle ble betydelig forverret av de konfliktene som oppsto mellom Mot Dag og partiet. Det spesielle i motdagistenes holdning til partiet og til seg selv som intellektuelle, blir tydelig gjennom sammenligningen med Edv. Bull. Mot Dag forfektet en annen revolusjonsteori enn Bull og opptrådte illojalt mot partiledelsen. Det førte til eksklusjon av organisasjonen og dens medlemmer, men ikke til en avstandstagen til intellektuelle generelt. Arbeiderpartiet opprettholdt også i den mest konfliktfylte perioden en partiavdeling ved Universitetet i Oslo, og har fortsatt å rekruttere intellektuelle til partiet fram til våre dager.

Noter

- 1 B. Hagtvedt, *Intellectuals, Party Structure and Factional Power. The Norwegian and Swedish Labour-Party Elites in Comparative Perspective*, 1973: 40
- 2 I følge Trygve Bull dikterte Falk en skisse til *Kristianiaforslaget*, som så ble videreutviklet i en gruppe der Tranmæl, Edv. Bull og Ingvald Rastad var med. T. Bull, *Mot Dag og Erling Falk*, Trondheim 1987:107
- 3 Artikkelen er i hovedsak bygget på de undersøkelsene jeg gjorde i forbindelse med mitt hovedfag. M. Hegna, *Intellektuelle strebere og mindretallskommunister i bolsjoviseringens tid. Mot Dag og NKP i samhold og konflikt 1925-1929*, hovedoppgave Oslo 1997
- 4] 4 Se T. Bull 1987: 177 ff og T. Hegna *Min versjon*, Oslo 1983: 166 ff.
- 5 B.G. Olsen, *Tranmæl og hans menn*. Oslo 1991: 192
- 6 B. Hagtvedt, *Intellectuals, Party structure and Factional power*, First Examination Paper for the Degree of Mater in Philosophy, Yale University 1973: 29
- 7 Mot Dag i *Mot Dag* 10.09. 1921
- 8 Mot Dag i *Mot Dag*, 21.12.1921
- 9 «En 20-årig motdagistisk student som tidlig i 1926 kom opp til Edv. Bull for å spørre ham til råds om sine studier, kunne ikke la være...å føre samtalen inn på dagens stridigheter. Diskusjonene endte med at studenten med ikke så liten forargelse i stemmen spurte Bull om hvordan denne kunne alliere seg med Tranmæl, hvis argumentasjonsform og polemikk lå på et så usaklig plan. Professorene ble ikke sint men ga gjennom sitt svar studenten et lynkurs i historisk politisk holdning: «Nu skal de huske på en ting, og det er at i politikken er det konklusjonene som teller, og ikke premisse- ne. Jeg oppdager gang på gang at jeg kommer til de samme resultater som Tranmæl når det er spørsmål om hva som bør gjøres i en bestemt situasjon, og da blir det for meg nokså likegyldig at den måten han begrunner sitt standpunkt på, stundom er nokså underlig.»» T. Bull 1987: 238
- 10 Edv. Bull: *Arbeiderbevegelsens stilling i de tre nordiske land 1914-1920*, gjengitt i *TFAH* 1:1976
- 11 *Kristianiaforslaget*, jan. 1923 Gjengitt i T. Bull 1987:107. Advarselen mot de in-

- tellektuelle hadde ikke vært med i det opprinnelige utkastet
- 12 Underkastelse, i *Social-Demokraten* 06.01.1923
- 13 Moskva, i *Det 20de Århundre* 1920
- 14 Et kommunistisk parti, i *Mot Dag* 1922
- 15 «På den annen side vil løsrivelse fra all partimessig tilknytning lett kunne føre til isolasjon fra arbeiderbevegelsen. Disse vanskeligheter utstrekker sig til alt det arbeide som skal utføres. Skole- og studievirksomhet liksåvel som agitasjon og politisk virksomhet.»
Mot Dag, i *Mot Dag* 01.05.1928
- 16 «Oppgaven blir nå ikke å avgrense seg fra borgerskapet, men å erobre det. Kampen om småborgerskapet i byene er imidlertid, særlig når det gjelder ungdommen, en kamp om de «intellektuelle»[...]»
Mot Dag, i *Mot Dag* 20.07.1936
- 17 «Oppgaven [til *Mot Dag*] har vært, og den er fremdeles å skape en kommunistisk arbeidsgruppe som ubundet av partitaktiske hensyn og befriet for ethvert anstrøk av indre maktkamp kan beskjefte sig med rent kommunistiske arbeidsoppgaver innenfor arbeiderbevegelsen.»
 Arbeideropposisjonen og *Mot Dag*, i *Mot Dag* 10.09.1925
- 18 Erling Falk i *Norges Kommunistblad* 27.03.1925: Motdagistene holder opgjør med Det norske Arbeiderparti.
- 19 *Mot Dag* og Arbeiderpartiet i *Mot Dag* 1936
- 20 En viktig nydannelse innen arbeiderbevegelsen, *Arbeiderbladet* 13.09.1937
- 21 ARK-1025 Aake Anker Ordings arkiv, Boks 3, AAB
- 22 Arne Ordings dagbøker, 08.11.1946
 A. Støle, *En røst i ørkenen? Tidsskriftet «Kontakt» 1947-54*, hovedoppgave Bergen 1979:10
- 23 A. Støle 1979:11
- 24 Referat fra diskusjonen om opprettelsen av en partiløs forening for sosialistiske intellektuelle. 17.01.1947, ARK-1025 Aake Anker Ordings arkiv, Boks 58, AAB
- 25 Forslag fra Ivar Holm om opprettelsen av en uavhengig organisasjon for politis-
- ke intellektuelle. 08.01.1947, ARK-1025 Aake Anker Ordings arkiv, Boks 58, AAB